

IV

**BORBENA DEJSTVA U SASTAVU
PETE KRAJIŠKE DIVIZIJE
PRVOG BOSANSKOG
UDARNOG KORPUSA**

DRUGA KRAJIŠKA BRIGADA U POKRETU ZA SREDNJU BOSNU

Košta Nađ, komandant Prvog bosanskog korpusa, usmeno je naredio Josipu Mažaru Šoši, komandantu Četvrtke krajiške udarne divizije, da Druga krajiška udarna brigada pređe u sastav Pete krajiške udarne divizije i da se odmah uputi u srednju Bosnu. Izvršenju naređenja pristupilo se odmah. Dvanaestoj krajiškoj udarnoj brigadi, s komandantom Petrom Mečavom i političkim komesarom Jocom Marjanovićem, hitno je naređeno da preuzme položaje Druge krajiške udarne brigade i ugrožava protivnika u rejonu Bosanske Krupe. Smjena na položajima izvršena je 1. aprila u trenutku kad su združene neprijateljske jedinice krenule u operaciju, nazvanu »Rujiška«, s namjerom da unište partizanske jedinice u Podgrmeču. Napad su izvele jedinice 114. lovačke i 187. rezervne njemačke divizije, 3. domobranska brdska brigada i četnici, nastupajući od Sanskog Mosta, Bosanskog Novog, Bosanske Krupe i Otoke. Njima su se suprotstavile Šesta, Osmi i Dvanaesta krajiška udarna brigada. Nastupanje neprijateljskih jedinica pomogle su eskadrole aviona i artiljerija. U osmodnevnom žestokim borbama brigade su pružile žestok otpor i manevrisale. Neprijatelju je pošlo za rukom da prokrstari Podgrmečom, ali se tu nije mogao održati.

Vršene su brižljive vojne i političke pripreme za pokret i odlazak Druge krajiške u srednju Bosnu. U tom poslu angažovali su se: komandant Đurin Predojević, politički komesar Niko Jurinčić, svi komandanti, politički komesari i njihovi zamjenici. Borcima je objašnjen razlog pokreta i nužnost napuštanja terena na kome su dugo vodili borbu i mnogi imali porodice od kojih se bilo teško rastati. U svemu tome posebnu ulogu imali su članovi Partije i Skoja. S obzirom da je brigada imala dosta boraca izbačenih iz stroja zbog promrzavanja i tifusa, njeni redovi su popunjeni uglavnom mladićima i djevojkama iz Podgrmeča. Mobilizacija je vršena, na osnovu zaključaka Divizijskog komiteta KP, u saradnji sa komandama mjesta i narodnooslobodilačkim odborima. U jedinice vraćeni su borci koji su zaliječili rane, prezdravili od promrzlina i tifusa. Brojno stanje bataljona povećano je i bili su spremni za naporne marševe i vođenje borbe dalje od Podgrmeča. Neki borci, istina mali broj, nisu mogli shvatiti potrebu napuštanja kraja i samovoljno su napuštali svoje jedinice. Među njima našao se i sekretar partijske ćelije Treće čete Četvrtog bataljona. Preduzete su mjere da se neželjene pojave spriječe i vinovnici pozovu na odgovornost. Međutim, niko od njih nije prešao na stranu neprijatelja, nego su se uključivali u pozadinski rad i jedinice koje su operisale u njihovom rodnom kraju.

Ulazak Druge krajiške brigade u sastav Pete krajiške divizije bio je u skladu a zamisli Vrhovnog štaba i druga Tita, da se pojačaju dejstva i Nijemcima spriječiti prodor od Ključa i Mrkonjić-Grada prema Jajcu i Gornjem Vakufu. Kasnije rebalo je vršiti pritisak i na drumsku i željezničku komunikaciju između Sarajeva i Bosanskog Broda da bi se posredno pomoglo jedinicama pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba, koje su krvarile u dolini Neretve i Hercegovini. U »Hronologiji oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije,« zabilježeno je: »4. april - Vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito naredio je Štabu Prvog bosanskog korpusa NOVJ da u centralnu Bosnu uputi potrebne snage radi dejstva na komunikaciju Sarajevo - Bosanski Brod...«⁶⁶

Uoči samog pokreta, politički komesar brigade Niko Jurinčić održao je >redavanje rukovodiocima o prilikama u srednjoj Bosni, izdaji četnika, običajima stanovnika, konfiguraciji zemljišta i ostalom. Jurinčić je posebno objasnio la narod srednje Bosne, osim rijetkih izuzetaka, ne simpatišu četnike, da je nevoljno obaviješten o prilikama u našoj zemlji i svijetu, da se pravilnim tumačenjem može listom pridobiti da pomaže narodnooslobodilačku borbu. Stoga e borcima skrenuta pažnja da se korektno odnose prema mještanima u selima krajevima kuda se bude prolazilo. Na to su ih upućivali politički komesari četa bataljona, njihovi zamjenici i delegati vodova.

Štabovi bataljona i komande četa detaljno su razradili pravac i obezbjeđenje pokreta, marševski poredak, isturanje prethodnica, bočnih osiguranja, zaštita i način održavanja stroge discipline. Borcima i rukovodiocima skrenuta je >aznja da se odlazak iz Podgrmeča čuva u najvećoj tajnosti.

Pokret je uslijedio iz Rujiške, preko Majkić Japre, Lušci-Palanke, Jelašinoaca i dalje prema Bravskom. Cilj je bio da se stigne u Ribnik i odatle produži »rema Vrbasu, radi prelaska u srednju Bosnu. Borci su išli skoro tri dana bez astoja i nadali se kraćem predahu u rejonu Ribnika. Iznenađenje su doživjeli ada su na domaku cilja naišli na Nijemce i njihove pomagače. I pored neočekivanih teškoća, štab brigade uspostavio je vezu sa štabom Pete krajiške divizije i čemu svjedoči njegov izvještaj, u kome se, pored ostalog, konstatuje da se Drua krajiška brigada stavila, 3. aprila, pod njegovu komandu i daje bila na položajima kod Ribnika, Bravskog i Bosanskog Petrovca.

Pošto nije mogla produžiti preko Ribnika prema Vrbasu, Druga krajiška loralaje promijeniti pravac pokreta, manevrisati i voditi borbe. Kod Crkvenog,)soja i Vrbaljane odbijala je napade tri bojne Nijemaca, iz sastava 114. njemačke avačke divizije, a takođe i nekih četničkih jedinica. Neprijatelju je pošlo za ruom da zauzme pomenuta mjesta i Bosanski Petrovac, ali je imao osjetnih guitaka. U pomenutim borbama najkritičniji trenutak nastao je u času kada je baljon Nijemaca neprimijećen prešao planinu Šišu i udario u leđa borbenog rasoreda Druge krajiške. Komandanti, politički komesari, komandiri i vodnici isoljili su hladnokrvnost i pribrano se postarali da se jedinice izvuku iz poluokuzenja. U tome se uspjelo zahvaljujući i dobro pošumljenom terenu. Štab briade, shativši da se mogu pretrpjeti ozbiljni gubici, donio je odluku da se jedinice izvuku sa ugroženog područja i vrate u Podgrmeč.

BORBE NA DRUMU KLJUČ - BOSANSKI PETROVAC

Povratak u Podgrmeč bio je smišljeno duže manevrisanje i vođenje borbi a bi se okolišnim putem stiglo u srednju Bosnu. Na tome pohodu jedinice Druge krajiške izvešće više manjih i većih akcija, u nekima postići i zapažene pobje-

de. Do borbe došlo je na drumu između Ključa i Bosanskog Petrovca, blizu Brav-ska, kada je Drugoj krajiškoj onemogućeno da pređe dobro branjenu komuni-kaciju i produži u pošumljene padine Grmeča. Poslije odstupanja prema Srne-tici, bataljonske kolone nisu bile pošteđene neprijateljske minobacačke vatre. Nevolju je pričinjavala nestašica hrane u pasivnim predjelima, slabila fizičku iz-držljivost i raspoloženje boraca. U Srnetici nije bilo povoljnih uslova za smještaj i odmor. Rane prolječne noći bile su hladne i spavanje pod vedrim nebom, na planinskim visovima, nepovoljno je uticalo na zdravlje boraca i rukovodilaca. Mnogi su nazeblili, prehladili se i dobili visoku temperaturu. Množila se i epide-mija tifusa. Teške ranjenike i bolesnike nosili su i zbrinjavali zdravi drugovi. Sto-ga su se neke borbene jedinice znatno smanjile, a trenutno nije bilo prilike da se izvrši popuna. Na vrhovima Srnetice višednevna glad mučila je sve borce i ru-kovodioce. Da bi je donekle utolili i zavarali mnogi su brali srijemušu, pupoljke drveća, dugo žvakali i teško gutali. Intendanti su krstarili i najčešće se vraćali praznih šaka. Jednom su pronašli nešto krompira i željeli ga što pravednije ras-podijeliti. Krompiri su izbrojani i tada se ispostavilo da ih ima taman koliko je brojno stanje Druge krajiške i svaki borac je dobio pečeni krompir. Bilaje to pra-va poslastica poslije dužeg gladovanja.

Na Srnetici nije se moglo duže ostati. Štab brigade smatrao je da se moraju preduzimati napadi na drum od Ključa do Bosanskog Petrovca i ugrožavati neprijateljske jedinice u pokretu. I Nijemci su pridavali veliki značaj pomenutoj kom-unikaciji i uporno je branili. U dnevnom izvještaju njihovog štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga »Slovenija-Dalmacija«, 8. aprila 1943, navedeno je da jače komunističke snage pokušavaju da presijeku komunikacijski drum Ključ - Petrovac, koji je važan za 741. puk. Čak je konstatovano da su napadi od-bijeni uz pomoć avijacije, daje poginulo 16 i ranjeno 25 njemačkih vojnika. Po-red Druge krajiške, na pomenutoj komunikaciji neprijatelja su napadale, na po-jedinim dijelovima, jedinice Četvrtе i Šeste krajiške udarne brigade. U pravcu Bosanskog Petrovca upućen je Prvi bataljon Druge krajiške da uspostavi vezu sa bataljonima Četvrtе krajiške da zajedno koordiniraju i preduzimaju napade. Ostali bataljoni Druge krajiške uspjeli su preći drum kod Paunovca i sići u Gor-nju Sanicu. U siromašnom selu našlo se nešto hrane za borce, ali nije bilo nikak-vih zaliha. Snabdijevanje je neprekidno zadavalo glavobolju brigadnom inten-dantu Velimiru Čurguzu Veletu, intendantom bataljona i ekonomima četa. Jed-an od njih, Rade Njegovan Švabo, intendant Drugog bataljona, znajući da borci uskoro neće dobiti dovoljno hrane, sa uzdahom je izdušio svom pomoćniku:

- Kad bi nam pošlo za rukom da izvedemo takvu akciju u kojoj bi zaplijenili mnogo namirnica...

- Ne vjerujem da ćemo se skoro ratosiljati gladi - uzvratio je pomoćnik.

U isto vrijeme štab Drugog bataljona, s komandantom Simom Mrdom, po-litičkim komesarom Miroslavom Majkićem Mirom, zamjenikom komandanta Stojanom Milnovićem Stojandom i zamjenikom političkog komesara Vladimi-rom Bajićem Vladom, pripremao je zasjedu da dočeka neku njemačku motori-zovanu kolonu koje su ponekad prolazile od Ključa prema Bosanskom Petrovcu i obratno. Planinski prevoj Paunovac bio je pogodan za postavljanje zasjeda zbog dobre pošumljenosti i drumskog uspona gdje su vozila, htjela to ili ne htjela, mo-rala usporiti. A tada su postajali pogodna meta za partizansko oružje i teško su mogla pobjeći. Komandant bataljona i njegov zamjenik naredili su da se čete upute, 11. aprila, na Paunovac i čekaju neprijatelja. Prvu četu vodili su Tomo Tr-ninić, politički komesar Pero Knežević i njihovi zamjenici Marko Budimir Maćo i Branko Bijelić, a Drugu Nikola Milanović, komandir, Vaso Krbavac, politički ko-mesar, Ilija Lučić, zamjenik komandira i Branko Davidović, zamjenik političkog komesara. Na čelu Treće čete bili su komandir Stojan Rajilić, politički komesar Boško Bundalo i njihovi zamjenici Dušan Ostojić i Marko Labus. Koris-

eći prohodne planinske puteljke i trasu šumske željezničke pruge, čete su stigle z Gornje Sanice na Paunovac i brzo se rasporedile u dobre busije. U stoljetnoj sumi vladao je mir remećen jedino cvrkutom ptica skrivenih u raspupalim krošnjama drveća. Grijalo je sunce i zlatilo široko prostranstvo brdovitog zemljišta. Iz daljine, negdje na drumu sakrivenom gustim rastinjem, začulo se brujanje motora i borce podstaklo da izviruju iz zaklona. Komandiri i vodnici su ih opominjali da se šćućure, čekaju i vatru ne otvaraju bez komande. Pojavio se motocikl sa dvojicom Nijemaca. Jedan je upravljao mašinom, a drugi se okretao na jednu drugu stranu i pretraživao okolinu.

- Šta ćemo...? Hoćemo li ih propustiti...? - zapitali su komandiri četa.

- Neka prođu do zasjede Treće čete. Onda ih pokositi rafalom i baciti u provaliju s druge strane druma - predložio je zamjenik komandanta bataljona, prolijevajući da je to izvidnica i da će motorizovana kolona naići nešto kasnije.

U visini rasporeda Treće čete reznulo je nekoliko puškomitraljeskih rafala. Nijemci su samo poskočili sa sjedišta i ispali na tvrdu podlogu druma. Motocikl je zanio u stranu i udario u brinu pored puta. Iza drveća iskočilo je nekoliko boraca, koji su istrčali na drum uzeli oružje i opremu, a mrtve vojnike i motocikl otisnuli u provaliju. Kada su oni utrčali u busiju, naišla su tri vojnika na biciklima i mrtvi završili u provaliji. Borci su brzo pokupili njihovo oružje i vratili se i zaklon. Pristizali su kamioni i snažno brektali. Nisu se mogli prebrajati, zbog slabe preglednosti, ali je neujednačeno brujanje motora potvrđivalo da ih ima više. Borcima je objašnjeno da će otvoriti vatru kada se vozila nađu na prilično jugo uzbrdici i ne mogu ustuknuti zbog sudara i sunovraćivanja u provaliju. Prvi kamion je prosto milio, na tridesetak metara uzduž dugačkog stroja boraca i zasjedi, a za njim drugi, treći, četvrti... teško brekćući. Unutra su se primjećivali vojnici sa šljemovima, oficiri i podoficiri u kabinama. Njihova bezbrižnost jđavala je da ne slute šta ih može snaći. Sigurno su mislili daje njihova izvidnica mirno prošla i odmakla prema cilju.

- Sta će biti, družo komesare, ako se neki kamion pokvari? - upitao je kurir Jušan Mirković, nabrekao od nestrpljenja političkog komesara Boška Budnala koji je gledao preko nišana oružja.

- Svi će se pokvariti, dečko, kad ih prorešetamo. Lezi tamo i čuti! - opomenu komesar da se spriječi svaka nesmotrenost i otkrivanje zasjede. - Neka niko e pomalja glavu iz zaklona. Prenesi dalje.

Polušapatom zaredalo je da se miruje i strpljivo čeka. Sedam vozila našlo e ispred puščanih i puškomitraljeskih cijevi i na dohvat ručnih bombi i više e nije imalo šta čekati. Komandiri su naredili da se dobro nišani i pripreme ručne bombe. A zaglušujuća buka motora odjekivala je šumom i njen eho se odbijao id uzbrdice za ledima boraca. Istovremeno, poletjele su aktivirane ručne borne, zaštekta li puškomitraljezi i zagrominjale ručne bombe. Nijemci su ginuli, kakali sa karoserijama, iz kabina, zaklone tražili iza vozila i pokušavali se odbraliti. Neki su izbezumljeni skalali u provaliju pored druma i ozlijeđeni pokušali umaći. Iz prorešetanih motora i hladnjaka vozila sukljala i šištalapara. Na izbrdici bio je pravi dar-mar. Nijemci nisu imali nikakve šanse da se odbrane izmaknu. Borcima je naređeno da iskoče iz zaklona, da se stušte niz strminu jurišom dokrajče protivnika. Puškomitraljezac Nikola Čulibrk za dlaku je izbjeao rafal iz trećeg po redu vozila i kivan izustio:

- Pokazaću ti, nitkove jedan! Nećeš mi izmaći!

Precizno je nanišanio i vozilo ukrstio rafalima. Onda je potrčao i stigao kamion. Iznutra se pomolila cijev puškomitraljeza i potvrđivala da nišandžija nije >okošen. Čulibrk je spretno odgurnuo cijev i protivnika pokušao zgrabiti za ušu. U pomoć mu je priskočio komandir čete i zajednički su savladali zagriželog hitlerovca. Nijemci su tučeni i savlađivani u ostalim vozilima. Ponegdje kunlakom i bajonetom. Uhvaćeno je nekoliko živih. Od njih doznalo se da pripadaju

snabdjevačkoj jedinici 714. puka 114. njemačke lovačke divizije, da za njima trenutno ne dolazi ni jedna jača grupacija. Ovakvo saznanje pomoglo je da se mirno organizuje odnošenje ratnog plijena i namirnica. U tome angažovani su svi borci i rukovodioci. U kamionima se nalazilo dosta razne hrane, približno dva vagona i moralo se svojski zapeti da se to skloni dublje u šumu. Dok se to činilo, pod teretom zadihani zamjenik komandira Lučić sreo je intendanta Njegovana i primijetio:

- Tvoje se, bome, ostvaruje, a poerkaćemo vukući ovoliki teret.
- Dabogda se ponovilo! - uzvratilo je nasmijani intendant i opominjao da se žuri.

U iznošenju plijena učestvovali su komandant i politički komesar bataljona i njihovi zamjenici. U tome je prednjačio Stojan Milnović, grupe boraca podsticao da trkom iznose sir, hljeb, kobasice, konzerve, oružje, municiju i ostalo na brežuljak i spuštaju do vagoneta na šumskoj pruzi. A kad mu je javljeno da niko ne umije da upravlja natovarenim vagonetima, on je požurio da i u tome pomogne. Sa dvojicom boraca popeo se na jedan vagonet, naredio da se pusti niz nagib i kocem ga pokušavao ukočiti. Zahuktali točkovi odbacivali su drvenu piolugu i ubrzavali. Borci su na vrijeme poskakali, a Stojanda je ostao uporan. Učinio je toliko da vagonet isklizne iz šina. No, ni Stojanda nije prošao bez manje ozljede.

Nijemcima je bilo sumnjivo što njihova snabdjevačka kolona ne stiže na cilj i brzo su krenuli u potragu. Od Ključa požurili su tenkovi i tukla je artiljerija. Granate su pogađale stoljetna stabla na domaku Paunovca, otkidale pupale krošnje, i polutile stabla na više dijelova. I pod kišom gelera plijen je iznošen i otpreman u Gornju Sanicu. Naletjela je eskadrila aviona, na drumu vidjela polupane kamione, na šumu ispustila nekoliko bombi, ispalila više mitraljeskih rafala i odletjela prema Banjaluci. Kad su se tenkovi približavali poprištu borbe, zapaljeni su benzinski rezervoari kamiona, plamen i dim suknuli visoko i zahvatili drveće u blizini. Tenkovi su oprezno nastupali uzbrdicom i zastali. Pred očima tenkista bilo je 16 mrtvih vojnika i 25 ranjenih koji su pušteni da zatraže pomoć.

Zaplijenjena hrana dobro je došla da se borci oporave od višednevnog gladovanja i spremniji pođu preko Grmeča prema Bosanskom Petrovcu. Tamo se već nalazio Prvi bataljon i uspješno, u sadejstvu sa Četvrtom krajiškom brigadom, napadao neprijateljske jedinice na komunikacijama i u manjim uporištima. Štab brigade je i dalje brinuo da se izvrši ranije primljeni zadatak i što prije ode u srednju Bosnu.

Bataljonske kolone žurile su preko Janjila, Smoljane i Krive Jele, Rasovače, Rastove Glave i stigle na Medeno Polje. Ponekad je dolazilo do petnaestominutnih zastoja da borci odahnu, popritegnu obuću i nastave dalje.

U Krnjoj Jeli, štab brigade dobio je naređenje da se produži prema Drvaru. Najkraćim putem to se nije moglo učiniti, jer su jedinice 741. pješađijskog puka 114. njemačke divizije produžile iz Bosanskog Petrovca komunikacijom prema Drvaru, sa Oštrelja potisle jedinice Četvrte krajiške brigade. Nijemci su istovremeno napadali u rejonu Vrtoča, Krnjeuše i Bosanske Krupe. Njihovaje namjera očigledno bila da odbrane, makar i po cijenu znatnih žrtava, komunikaciju Bihać - Bosanski Petrovac - Ključ - Mrkonjić-Grad. Odatle su najlakše mogli upućivati sopstvene trupe i ratne materijale, transportovane željeznicom do Bihaća, Bosanske Krupe i Sanskog Mosta, dalje prema Dalmaciji i Jadranskom moru. Narednih dana jedinice Četvrte krajiške brigade zadržale su neprijatelja da se ne spusti sa Oštrelja u Drvar, ali ga nisu mogle odbaciti sa komunikacije prema Bosanskom Petrovcu. U takvoj situaciji glavnina Druge krajiške pošla je zaobilaznim putem, preko Osječenice, Martin-Broda i Bobuljuska u Drvar, s namjerom da produže u rejon Glamoča i dalje, da bi stigle u srednju Bosnu i pridružile se Prvoj krajiškoj brigadi koja se nalazila na tom terenu.

U samo svanuće, 16. aprila, u Medeno Polje pristizale su kolone umornih i neispavanih boraca. U selu je vladao mir i povremeno se javljali pijetlovi. Ništa neobično se nije moglo primijetiti. Kad je prethodnica zašla dublje u selo, kod nekih kuća, spazila je nekoliko vojnika i nije posumnjala da pripadaju nekoj neprijateljskoj jedinici. Naprotiv. Borci su pomislili da su to njihovi drugovi iz Četvrte krajiške brigade i mirno su produžili prema padinama Osječenice. U prvi mah, izgleda, Nijemci nisu shvatili ko je ušao u selo, ali su se kasnije snašli i dograbili oružje. Imali su dobre zaklone i pregled terena i otvorili ubitačnu vatru. Jzvraceno im je istom mjerom, ali nisu pokrenuti iz zaklona. Iz nepovoljnog položaja moralo se što brži izvući i usmjeriti bataljone prema pošumljenim obroncima Osječenice. Čete su se izvlačile štiteći naizmenično jedna drugoj odstupnicu. Najteže bilo je borcima Četvrtog bataljona, zatečenima na brisanom prostoru, koji nisu mogli naprijed, u Osječenicu, niti natrag, u Grmeč. Komandant bataljona Slobodan Indić i politički komesar Mile Malešević došli su na čelo borbenog stroja i tražili da se nikako ne ustukne. Naprijed se teško išlo i ginulo. Račalom je pokošeno Rešid Žerić. Olga Todić pokušala je da mu pomogne i smrtno e ranjena. Vodnik Branko Gloginja pozvao je borce da ručnim bombama krče urolaz i ubrzo je presječen mitraljeskim rafalom. Preživjeli su, ipak, išli dalje i ieki zadobijali rane. Žrno nije mimoišlo ni komandanta bataljona Indića. Iz njegove rane je liptala krv, ali su drugovi uspjeli da mu pomognu i da ga teško ranjenog izvuku ispod pljuska zrna. Tome je pridonio i juriš voda, sa vodnikom Mianom Jakšićem, koji je smjelo krčio prolaz kroz neprijateljski borbeni raspored, di vodnik nije izašao živ iz okršaja. Borci Četvrtog bataljona uspjeli su da prođu i naumljenom pravcu, osim Treće čete koja je odbijena u Grmeč i tamo ostala. Mjesto ranjenog Slobodana Indića, za komandanta Četvrtog bataljona postavljen je Perica Vukojević, iskusan i hrabar rukovodilac.

U Medenom Polju hrabrost su ispoljili slijedeći borci: Milan Jakšić, Stevo Jakšić, Vojo Jakovljević, Jovan Kasalović, Rajko Kasalović, Stojan Kasalović, Olga Todić, Branko Gloginja, Đorđe Bašić, Dragan Antonić, Rade Zrnić, Mirko Buniča, Milan Obradović, Nikola Obradović, Stevo Zeljković, Gojko Grandić, Jovo Žabić, Milan Brujić, Mujo Lubić, Mirko Simić, Blagoje Krnjajić, Gojko Vokić, Vlirko Nikoletić, Miroslav Majkić Miro, Radivoje Predojević, Kasim Pečenković, \sim Pečenković, Mirko Lazarević i ostali.

Nijemci se nisu mirili sa prisustvom Druge krajiške u njihovoj blizini i naredni napad su izveli od Vrtoča, raskrsnice puteva za Krnjeušu, Kulen Vakuf, Bilać i Bosanski Petrovac. Oni su očigledno računali daje brigada oslabljena, što e donekle odgovaralo istini, da će joj zadati udarac i ostvariti svoje namjere. U iapadu su upotrijebili avione, tenkove i više artiljerijskih oruđa. Žestoka borba e trajala cio dan i jedinice Druge krajiške nisu zbačene s položaja. One su se tek iverće odvojile od protivnika i posjele nove položaje.

Glad i tifus stalno su iscrpljivali borce i rukovodioce. U pasivnom podučju)sječenice i Bosanskog Petrovca teško se moglo nabaviti hrana i zajedan obrok Inevno. Gladovanju su bili izloženi i mještani brojnih raštrkanih planinskih sela, >dani narodnooslobodilačkoj borbi, koji su odvajali ponešto ovsenog hljeba i nesa za borce Druge krajiške. Ništa bolja situacija sa ishranom nije bila u okomni Drvara, Glamoča i Kupreškog Polja kuda se Brigada morala uputiti. Sve je 0 bilo poznato komandantom i političkom komesaru Prvog bosanskog udarnog ;orpusa i njihovim saradnicima, pa su odlučili da se izvjesne količine žita doneu iz podgrmečkih sela i magazina u Grmeču. Za obezbjeđenje karavana odreten je Drugi bataljon. Borci nisu krili da se raduju što će nazad, mnogi od njih 1 rodni kraj, u kome su mogli sresti nekoga od bliže rodbine i prijatelja. Komandant bataljona je obolio od tifusa i komandu je preuzeo njegov zamjenik Stojan

Milnović Stojanda, znalac grmečkih i podgrmečkih staza i bogaza. Karavan tovarnih grla, vođen od pozadinaca, uglavnom žena i starijih ljudi, dobro štićen od boraca Drugog bataljona, stigao je u Podgrmeč i umalo, u Lušci-Palanci, nije stradao od neprijateljskih vojnika koji su još držali nekoliko sela na rubu Grmeča. Štab bataljona odlučio je da se borba izbjegne i krene u dubinu planine. U dobro sakrivenim partizanskim magazinima nađeno je nešto žita i natovareno na osamarene konje. Na povratku je bilo poteškoća pri prelasku drumu između Krnjeuše i Vrtoča. Neprijateljska uporišta zaobidena su u toku noći i Drugi bataljon vratio se u sastav brigade.

Prvi bataljon Druge krajiške, izvjesno vrijeme, nalazio se, na sektoru Glamoča, tamo vodio borbe protiv Nijemaca, ustaša, četnika i domobrana. On je sadejstvovao sa jedinicama Četvrtke krajiške brigade u napadu na dobro branjeni neprijateljski garnizon koji nije osvojeno.

UPUTSTVO ZA POBOLJŠANJE POLITIČKOG I KULTURNO-PROSVJETNOG RADA

Pred Prvi maj, međunarodni praznik rada, politički komesari Prve, Druge i Četvrtke krajiške udarne brigade, primili su uputstva političkog komesara Pete krajiške udarne divizije Ilije Materića, u kome se zahtijevalo da se poboljša političko i kulturno-prosvjetno djelovanje, higijena i ishrana boraca. U Uputstvu naglašeno je da predstoji proslava Prvog maja, da politički komesari pripreme prigodna izlaganja o značaju praznika radničke klase cijelog svijeta i riješenosti slobodoljubivih naroda da zajedničkim snagama unište hitlerovsku Njemačku i njene saveznike. Jedinicama je preporučeno da prirede i kulturno-umjetničke programe za borce i narod. Da bi se obezbijedilo što masovnije prisustvo mještana u mjestima gdje su brigade držale položaje i vodile borbe, političkim komesarima skrenuta je pažnja da sarađuju sa političkim radnicima na terenu, civilnim i vojnim vlastima, da u svemu tome što više pomognu. Politički komesar Druge krajiške Niko Jurinčić i zamjenik političkog komesara Dragoslav Mutapović, u saradnji sa političkim komesarima bataljona i četa i njihovim zamjenicima, preduzeli su mjere da praznik rada zajedno proslave borci i narod ustaničkog Drvara. Prilike su bile takve da se to moglo učiniti sasvim skromno, pogotovo kad se zna da je grad na Uncu bio skoro do temelja porušen i spaljen. Pored prigodno-svečanog karaktera proslave, u skladu sa pomenutim Uputstvom, preduzete su mjere da se jedinice osposobljavaju za nanošenje jačih udaraca okupatoru i njegovim pomagačima.

Uputstvo je obavezivalo da se politički komesari svakodnevno osposobljavaju za sve složenije i odgovornije poslove. U tom smislu preduzete su mjere da teoretski slabije izgrađeni izučavaju osnovne marksizma, istoriju radničkog pokreta i ekonomskog razvika društva. Bili su dužni da stečena znanja neposredno prenose na borce i rukovodioce u vodovima i četama. Stoga su bili obavezni da sačine i razrade sopstvene planove svakodnevnog političkog djelovanja u vojsci i narodu. Politički komesari bataljona češće su se sastajali sa političkim komesarima četa, njihovim zamjenicima i političkim delegatima vodova da zajednički prodiskutuju i odluče šta je trenutno najznačajnije za politički rad i saopštenje borcima. Korišćeni su politički materijali koje su dobijali od Centralnog komiteta KPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ, zatim članci iz »Proleter«, »Borbe« i ostalih publikacija. Svaki borac i rukovodilac, po pravilu, morao je detaljno biti upoznat sa ciljevima narodnooslobodilačke borbe i proučiti članke: »Borba protiv okupatora - prvi i najvažniji zadatak«. Zatim priloge »Smisao bratstva i jedinstva«, »O značaju narodnooslobodilačke vlasti« i dr. Da bi bili što upućeniji u odnose u Partiji, Uputstvom traženo je da politički komesari dobro prouče sve priloge u tadašnjem posljednjem broju »Proleter«, uz napomenu da je tu najsaže-

tije obrađena linija KPJ, sve greške i skretanja u organizacionim pitanjima. Iz zabilježaka zamjenika političkog komesara brigade Dragoslava Mutapovića vidi se da se partijsko-politički rad, bez obzira na česte pokrete i borbe, sprovodio prilično intenzivno i planski, u jedinicama Druge krajiške, u proljeće 1943. i kasnije. On navodi da su prorađivane slijedeće teme: o diktaturi proleterijata, partiji, lenjinizmu i njegovim istorijskim korijenima, revoluciji, seljačkom pitanju, narodnoj omladini, Narodnom frontu, Antifašističkom frontu žena i drugo. U partijsko-političkom radu značajnu pomoć pružali su teoretski izgrađeni rukovodnici, naročito politički komesar Niko Jurinčić i članovi Politodjela Druge krajiške.

Uputstvo je, takođe, obavezivalo da se intenzivira kulturno-prosvjetni i agitaciono-propagandni rad u jedinicama i krajevima kuda prolaze brigade i napadaju neprijatelja. Usmene novine smatrane su pogodnim oblikom za objašnjenje ciljeva narodnooslobodilačke borbe, saopštenja najnovijih događaja u našoj zemlji. One, međutim, nikako nisu smjele zamijeniti brigadni i bataljonske listove. Stoga je preporučeno da se oni što češće izdaju, da postanu raznovrsniji i okupljaju širok krug saradnika.

Jedan član Politodjela brigade bio je neposredno zadužen da podstiče i razvija kulturno-prosvjetni rad i život. Oslonac su mu bili kulturno-prosvjetni odbori i diletantske grupe u bataljonima. Na ovom poslu su radili i pojedini članovi KPJ u četama i vodovima. Njihov zajednički zadatak bio je da pripremaju priredbe za narod i vojsku. Dosta se brinulo o kvalitetu programa. Zato su politički komesari, u saradnji sa članovima kulturno-prosvjetnih odbora, odabirali šta se može prikazati, pomagali u poboljšanju pojedinih tačaka programa. Na priredbama su najčešće pjevali revolucionarne i borbene pjesme, izvodili skečeve, svirali na harmonici i gitarama.

Skoju i omladini posvećivana je stalna pažnja. Iz redova mladih, posebno onih koji su ispoljavali političku zrelost i hrabrost, uz preporuku su odabirani za kandidate i kasnije primani u Partiju. U Politodjelu brigade Radenko Bročić bio je zadužen za unapređivanje rada sa skojevskom i omladinskom organizacijom. Skoj je organizaciono bio dobro sređen i politički usmjeravan. U svakom bataljonu djelovao je skojevski biro, a u četama skojevski aktivni. Skojevcima i omladincima su se najviše zalagali u kulturno-prosvjetnom radu i uspostavljanju saradnje sa omladinom u pozadini.

TEGOBNI MARŠEVI I BORBE

Četničke jedinice, pod komandom popa Momčila Đujića i Brane Bogunovića, stigle su preko Dinare i Staretine u Glamočko polje, u namjeri da produže dublje u Bosansku krajinu, da stignu u rejon Manjače i Mrkonjić-Grada i da se spoje sa četničkim jedinicama Uroša Drenovića. Objedinjavanje i grupisanje četničkih snaga vršeno je sračunato i ciljno - da zajednički napadaju i potiskuju brigade Četvrte krajiške udarne divizije i Drugu krajišku brigadu na njenom putu la srednju Bosnu. Trećeg maja Štab divizije uputio je naređenje brigadama da se suprotstave četnicima i da ih pokušaju uništiti. U najnezgodnijem položaju našla se Druga krajiška, brojno prilično smanjena, sa pokretnom bolnicom ranjenika i tifusara. Zdravi borci morali su nositi ranjene i bolesne drugove i time se borbeni stroj još više prorijedio. Od tifusa bolovao je komandant brigade Đurin Predojević, komandant Drugog bataljona Simo Mrda, politički komesar Prvog bataljona Idriz Čejvan i skoro stotinak boraca i rukovodilaca. Slobodno se može konstatovati daje tada bilo svega 460 boraca i rukovodilaca sposobnih za vođenje borbe i naporne pokrete. Ovako oslabljena, bez dovoljno hrane i municije, Druga krajiška sukobila se sa daleko brojnijim četničkim jedinicama kod Rora, Vaganja i Štekerovaca. Četnici su udarili s čela i boka da spriječe pokret brigade

1
preko Glamočkog polja prema Vitorogu i Kupreškom polju. Razvila se žestoka borba, neke četničke jedinice potisnute su i natjerane u bjekstvo. Međutim, nji-ma je ubrzo pristigla pomoć, pa su se pribrale, jače udarile s čela i krenule u boč-ni obuhvat. Na udaru se našla brigadna bolnica s nemoćnim ranjenicima i bo-lesnicima. Bataljoni su se tako pregrupisali da brane brigadnu bolnicu i zajedno uzmiču ka Bosanskom Grahovu. I pored neprestanih nasrtaja četnika nije bilo osjetnih gubitaka. Životje izgubila jedna drugarica, a nekoliko boraca je ranjeno. Privremeni uzmak nije značio odstupanje od pokreta za srednju Bosnu. Napro-tiv, vršene su temeljitije pripreme za nastupanje ranije određenim pravcem.

U jednoj seoskoj kući zajedno su ležali komandant Đurin Predojević, Simo Mrda i novinar i prvoborac Nikica Pavlič. U teškoj tifusnoj agoniji Pavlič se do-kopao pištolja i ubio. Izbezumljen od bolova i visoke temperature, Mrda je nep-rimijećen izašao iz kuće i krenuo u selo. Kratko je besciljno lutao, naišao na ro-đenog brata Milana i nekoliko drugova. Oni su ga jedva privoljeli da legne u no-sila i ponijeli za bataljonskom kolonom koja je krenula iz sela. Umorni i gladni borci sporo su koračali sa nosilima na ramenu i zaostajali. Blizu Crnog vrha sus-tigli su ih četnici i razvila se neravnopravna borba. Mrđini pratioci nisu namje-ravali uzmaknuti, ali im je on naredio da se udalje. Oni su potrčali da sustignu bataljonsku kolonu i zatraže pomoć. Vod boraca trkom je krenuo nazad. Među-tim, četnici su bili bliži i navaljivali da zarobe Simu. On se branio pištoljem i na kraju aktivirao ručnu bombu koja ga je usmrtila sa dvojicom četnika. Omiljenog komandanta i junaka ožalili su svi borci i rukovodioci Druge krajiške. Za koman-danta Drugog bataljona postavljen je Stojan Milnović, a za njegovog zamjenika Stojan Rajlić.

Drugi, Treći i Četvrti bataljon teško i sporo su se kretali preko kraških vrleti. Od Rora potisnuti su prema Resanovcima, Drvaru i Trubaru. Kasnije su se vratili istim prvcem prema Rorama, produžili u Vaganj i Pribelji. Prvi bataljon se već nalazio na planini Vitorog, sa članovima Vrhovnog štaba NOV i POJ Ivom Lolom Ribarom, Vladimirom Popovićem, komandantom i političkim komesarom Pr-vog bosanskog korpusa Kostom Nadom i Osmanom Karabegovićem, spreman da osigura prihvrat ostalih i obezbijedi nešto hrane. Iako još bolestan, kad je pre-brodio najtežu krizu, komandant brigade došao je na čelo bataljona i zajedno sa političkim komesarom brinuo o pokretu. Četnici su opet napadali. Uspostavlje-naje veza sa jedinicama Desete krajiške udarne brigade, zajednički izveden udar kod Glavice u Glamočkom polju i četnici odbačeni u Staretinu na polazne po-ložaje. Tek tada tri bataljona Druge krajiške domogla su se Vitoroga, sastala se sa Prvim bataljonom i brigada je, poslije izvjesnog vremena, opet bila u punom sastavu. Uslijedio je kraći odmor. Ranjenici, bolesnici i borci su, zahvaljujući ak-ciji Prvog bataljona koji je zaplijenio dosta žita i stoke u borbama kod Glamoča, dobili nešto više hrane, ali neslane i neki su je teško gutali. Iz sela Pribelja, ba-taljonske kolone su produžile u Kupreško polje i stigle u Blagaj. Jednodnevni odmor je dobro došao borcima i rukovodiocima, da priberu snage za odlazak u Janj i bliže Vrbasu. Štab brigade uvidio je da ranjenici i tifusari, odnosno nji-hovo zbrinjavanje i transport, angažuju dosta zdravih boraca, usporavaju pokre-te i umanjuju udarnu moć bataljona. Stoga odlučeno je da brigadna bolnica, s obzirom da se našla u partizanskom Janju, tu ostane, zajedno sa upravnikom Nadom Božić. U Novom Selu i Blagaju borci su pripremljeni za forsiranje brzog i hladnog Vrbasa.

Iz sela u okolini Glamoča, u jedinice Druge krajiške stupili su: Vukašin Ba-bić, Đorđe Baroš Maći, Simo Meseldžija, Pero Subašić, Košta Subašić, Danilo Su-bašić i drugi.

Naredbom Vrhovnog štaba NOV i POJ, 11. maja, reorganizovan je Prvi bosanski udarni korpus. Formirana su dva korpusa: Prvi i Drugi. Prvi je sačinjavala Peta krajiška divizija, u čijem je sastavu i dalje ostala Druga krajiška brigada, Birački i Majevički narodnooslobodilački partizanski odred, a bile mu potčinjene Prva i Druga vojvođanska brigada koje su bile u istočnoj Bosni. Dva mjeseca kasnije u sastav pomenutog korpusa ući će i Sedamnaesta udarna divizija. U sastav Drugog udarnog korpusa ušle su Četvrta, Deseta i Jedanaesta krajiška divizija. Za operativno područje Prvog bosanskog korpusa bila je predviđena istočna Bosna, a Drugog zapadna i srednja Bosna.

Zamjenik komandanta Druge krajiške brigade Đuro Štrbac imenovan je za političkog komesara Devete krajiške brigade, a na njegovo mjesto Dušan Egić, komandant Prvog bataljona. Za komandanta istog bataljona postavljen je Milan Zgonjanin, a za njegovog zamjenika Gojko Milojica.

Brigada je pripremljena za pokret preko Vranovine. Komandant Predojević, politički komesar Jurinčić, njihovi zamjenici Egić i Mutapović, na osnovu raspoloživih podataka, zajednički odlučili su da se Vrbas forsira u rejonu Doga novaca i Starog Sela. Sa štabovima bataljona utanačen je plan prelaska rijeke i uspostavljanje mostobrana. Ujedno su predviđena osiguranja od pravca Jajca, jakog neprijateljskog garnizona, a takođe, od Donjeg Vakufa i Bugojna. Marševalo se danju preko Vranovine i Ravne gore. Uveče, brigadna prethodnica našla se na domaku bučne rijeke. U blizini nije bilo nikakvog mosta. Vodiči, partizani Jajca, dobri znalci terena, potvrdili su komandantu da je rijeka gazna cijelom širinom, da ponegdje ima brzaka i virova. U vodu su zagazili dobri plivači i puškomitraljesci. Hladnoća ih je malo prosjekla, ali su brzo i dobro ispitali riječno dno. Najednom mjestu voda im je došla do grla i drugove suupožorili na omanji vir. Puškomitraljesci su izašli u Staro Selo, uspostavili i širili mostobran. U selu je vladao mir narušavan povremenim lavežom pasa. Članovi štaba brigade duže su stajali na sredini rijeke, borce požurivali da izlaze na obalu i produžuju u selo. Rijeka je savladivana skoro cijelu noć. Utopio se samo jedan konj, sa praznim kazanima na samaru, koji je posrnuo u dubinu vode i nije uspio isplivati. Neprijatelj se nije pojavljivao. Protutnjao je samo jedan teretni voz i ukratko omeo prelaz preko pruge i silazak u rijeku. Ni drumom od Jajca za Donji Vakuf nisu se pojavljivale neprijateljske jedinice. Iz svega se dalo zaključiti da pokret jedinica Druge krajiške nije otkriven, bez obzira što se išlo danju i brigadna kolona bila duga nekoliko kilometara.

Iz Starog Sela, preko Oboraca, brigada je produžila prema drumu Jajce - Turbe, kojeg je prešla između Krezluka i Turbeta, nastavila kretanje između istovisnih padina Dnolučkih planina i zapadnih padina Vlašić-planine, prešla Vitovlje i rječicu Ugar i stigla u raštrkano planinsko selo Korićane. Kratki zastoje u Korićanima dobro je došao borcima da se oporave, pribave hranu i izvide okolinu. Obavještajci su brzo doznali da se Prva krajiška udarna brigada nalazi u rejonu Šiprage i Skender-Vakufa. Sa njom trebalo je što prije uspostaviti vezu i razraditi plan zajedničkih dejstava protiv Nijemaca, četnika, ustaša i domobrana.

Iz Korićana, preko Imljana i Radahove, brigada je stigla u Šiprage. Mještani su je srdačno dočekali, borcima ponudili nešto od skromnih zaliha hrane i slamine ležaje da se odmore. Štab brigade uspostavio je vezu sa štabom Pete krajiške divizije i dobio naredne zadatke. Komandant divizije Milutin Morača i politički komesar Ilija Materić, sa članovima štaba, već su bili razradili način vođenja borbe na širem prostoru od Vitovlja do Borja i od Vlašića do Čemernice. Ujedno se težilo sjevernom dijelu srednje Bosne, u područja bogatija hranom, da se osvajaju i neutrališu neprijateljska uporišta i garnizoni. U sve to morala se uključiti Druga krajiška i dejstvovati prema zamišljenom planu.

Iz Šipraga bataljoni Druge krajiške krenuli su prema Skender-Vakufu, Kotor-Varošu, Maslovarama i Tesliću. Nastupali su frontalno na širokom manevarskom prostoru koji su, uglavnom, kontrolisale četničke jedinice. U Šipragama, u štabu Prvog bosanskog korpusa, ostali su Ivo Lola Ribar, Vladimir Popović i Arso Jovanović. Brigada je produžila prema Obodniku, raskrsnici puteva Maslovar-Kotor-Varoš-Šiprage, ustaško-domobranskom uporištu, zapravo precizno za manevrisanje partizanskih jedinica. Plan napada, na osnovu dobijenih podataka o rasporedu i snazi neprijatelja, temeljno je razrađen i precizirani su pravci nastupanja. Podilaženje neprijateljskim rovovima i bunkerima izvedeno je brzo i razvila se ogorčena borba. Neki bunker i rovovi savladani su i vodovi su nastupali u centar uporišta. Uvidjevši da se ne mogu odbraniti, imajući i žrtava, neprijateljski vojnici su se dali u bjekstvo, a neki se predali.

Iz Obodnika bataljoni Druge krajiške pošli su na sjeveroistok, prema Kotor-Varošu, zauzeli položaje iznad Vrbanjaca, Večića i Dobovaca. Njihov osnovni zadatak bio je da osujete pokrete neprijateljskih jedinica iz Kotor-Varoša, da štite zaleđe jedinica Prve i Četvrte krajiške udarne brigade, koje su vodile borbu protiv udruženih četnika, Nijemaca, ustaša i domobrana, sjeveroistočno od Uzlomca, u rejonu Šnjegotine, Lađevca, Liplja i Klupa. Četnici su napadali, zajedno sa jedinicama 4. domobranske pješadijske pukovnije, obje brigade u namjeri da ih potisnu dublje u Uzloamac i opkole. Istovremeno, neprijateljske jedinice iz Kotor-Varoša napadale su položaje jedinica Druge krajiške brigade da ih odbace od jugozapadnih obronaka Uzlomca i ovladaju značajnim komunikacijama prema dubini srednje Bosne. Svi pokušaji neprijatelja da Drugu krajišku odbaci sa posjednutih položaja nisu urodili plodom. Bilo je trenutaka kada su neprijateljske jedinice tako snažno tučene da su u neredu bježale u polazni garnizon. Iz kratkotrajne odbrane Prva i Četvrta krajiška prešle su u protivnapad, o čemu je Milutin Morača, 17. maja, u svom Ratnom dnevniku zapisao: »Odlučili smo da sve snage ponovo krenu u neprijateljsku pozadinu, radi prikupljanja hrane: Prva brigada prema Šnjegotini, a Četvrta brigada prema Čečavi i Popovićima...«⁶⁷

Dok su trajale manje borbe i okršaji, počele su pripreme za pokret Prve, Druge i Četvrte krajiške brigade prema rijeci Bosni i dalje. To je uslijedilo na osnovu naredjenja Vrhovnog štaba NOV i POJ Prvom bosanskom udarnom korpusu da jednu diviziju usmjeri na komunikacije između Sarajeva i Bosanskog Broda i dalje - pravcem Olovo-Han-Pijesak-Rogatica-Goražde, da prihvata jedinice Operativne grupe koje su izmicale iz okruženja na Sutjesci. U Šipragama, u štabu Pete krajiške divizije, održan je sastanak sa komandantima i političkim komesarima brigada, kome su prisustvovali komandant i politički komesar Prvog bosanskog udarnog korpusa. Tom prilikom detaljno je razrađeno naredjenje Vrhovnog štaba, određeni pravci pokreta brigada i mjesta forsiranja rijeke Bosne. Bilo je predviđeno da Prva i Četvrta krajiška maršuju preko Očauša i Blatnice, a Druga krajiška brigada preko Šipraga, Novakovića i Panića. U skladu s tim, bataljoni Druge krajiške povučeni su s položaja kod Kotor-Varoša u rejon Šipraga, vojnički i politički pripremljeni za predstojeći pokret. Sagledani su rezultati sedmodnevnih i nešto ranijih okršaja. Samozadovoljstvu nije bilo mjesta, ali su neprijatelju nanijeti gubici. Za to vrijeme jedinice brigade izgubile su tri borca: Toneta Vepera, Dušana Puzigaću i Đuru Ježa.

U međuvremenu, od prelaska preko Vrbasa u srednju Bosnu, došlo je do određenih i kadrovskih promjena. Politički komesar Niko Jurinčić otišao je na novu dužnost. Zamjenio gaje dotadašnji njegov zamjenik, Dragoslav Mutapović, a za zamjenika političkog komesara postavljen je Munib Maglajlić kojeg je nešto

ranije na dužnosti zamjenika političkog komesara Drugog bataljona zamijenio Vladimiri Bajić. U Trećem bataljonu, za zamjenika komandanta postavljen je Mile Ševo, a za zamjenika političkog komesara Vaso Polovina. Na dužnost zamjenika komandanta Četvrtog bataljona postavljen je Mitar Polovina, a Nikica Milić premješten u Dvanaestu krajišku brigadu.

Bataljoni Druge krajiške pošli su iz Šipraga 22. maja uveče, prema označenom cilju. Komandanti i politički komesari vodili su računa o marševskom porretku i da se neko ne izgubi u mrkloj noći. Padala je kiša, grmjelo i sijevalo. Pu teljci i staze su bili raskvašeni i borci su teško koračali. Što se više zalazilo u planinske neprohode, kišaje sve više lila i potpuno smočila odjeću i obuću boraca. Najteže bilo je pojedincima koji su imali obuću od prijesne govede kože - ona se toliko raskvasila i omekšala da je ličila na pihiju i spadala s nogu. U blizini nije bilo sela da se jedinice sklone od nevremena i prosuše odjeću i obuću.

Sa brigadama Pete krajiške divizije u istočnu Bosnu išli su i članovi Vrhovnog štaba: Ivo Lola Ribar, Rato Dugonjić, Vladimir Popović, Arso Jovanović i komandant Prvog bosanskog korpusa Košta Nađ. Oni su insistirali da se što prije dođe na cilj i forsira rijeka Bosna. Komandat divizije Milutin Morača i politički komesar Ilija Materić tražili su od komandanata i političkih komesara brigada Voje Todorovića, Burina Predojevića, Rade Zorića, Mlade Marina, Dragoslava Mutapovića i Svetka Kačara, da se maršuje bez obzira na nevrijeme i izvrše postavljeni zadaci.

U planinskim vrletima i bespuću teško su se mogli naći pouzdani vodiči. Neki su pomagali jedinicama Druge krajiške da se dobro orijentišu i ne zalutaju, dok su i sami poznavali teren. A kad su odmakli od Šipraga, nemoćni su kukumavčili da ne poznaju planinske staze i tražili da se vrate u svoje selo. Odmah nisu pušteni. Kiša je neprestano lila. Borci su sve teže i teže koračali, klizali se, posrtali, padali, s mukom ustajali i produžavali. Najteže je bilo kad se naiđe na planinske nagibe i odrone blata. Zastoje su prekraćivala naređenja iznurenih komandira četa i vodova da se gura naprijed. Iznenadnim naletima bujica borci su odolijevali, hvatajući se čvrsto za ruke da ne bi strmeknuli u obližnje provalije. Umorni i neispavani borci Druge krajiške osvanuli su desetak kilometar od mjesta odabranog za prelaz preko rijeke. Po danu nije se smjelo marševati da neprijateljski avioni i izviđačke jedinice ne bi otkrili brigadnu kolonu. Bataljoni su razmješteni na pošumljenom terenu i borcima omogućeno da malo odspavaju. Zbog mokre odjeće i hladnoće mnogi nisu mogli oka sklopiti. Zato su sanjivi šetkali, izlazili iz hlada olistalog drveća na proplanke, gledali u nebo, očekivali da sunce rastjera olovnosive oblake i zagrije hladnu zemlju. U popodnevnom časovima izdato je naređenje za pokret. Bataljonske kolone su se lagano približavale Topčić-Polju, na obali zamućene i nadošle rijeke. Štabovi bataljona i komande četa bili su upoznati sa redosljedom silaska obali i prebacivanja preko rijeke. Na čelu se našao Prvi bataljon, zapravo grupa dobro naoružanih boraca koji su prvi morali noću 26. i 27. maja na suprotnu obalu da uspostave mostobran. Istovremeno, Prva krajiška približavala se Nemili, a Četvrta krajiška brigada gazu kod Begovog Hana. Na kolone boraca sručilo se nevrijeme kakvo nikada ranije nisu doživjeli. Uveče je velika provala oblaka vododerine i potoke pretvorila u jedva prohodne vodene prepreke. Borci i rukovodioci ponegdje su gazili vodu do prsiju i jedva se održavali na nogama. U jednom kanjonu bujica je odnijela nekoliko boraca i konja. Među nastradalima nalazio se i oboljeli Branko Labus koji nije htio ostati u bolnici. Uprkos iznenadnoj nevolji i dalje se nije odustajalo od izvršenja zadatka. Zastajkujući i nekako se snalazeći u mraku, borci su uporno išli naprijed. U Topčić-Polju našli su nekoliko čamaca i počeli se pripremati da krenu na drugu stranu. A nadošla rijeka je zastrašujuće hućala, valjala počupano drveće, čak i daščane krovove porušenih kuća. Bilo je očigledno da se hi-

rovita voda ne može lako savladati i dospjeti na drugu obalu. Nijemci i njihovi pomagači otkrili su prisustvo brigada Pete divizije na samoj željezničkoj i drumskoj komunikaciji i pošli u napad. Najprije se pojavio oklopni voz, reflektorima pretraživao prilaze rijeci, lagano se kretao i otvarao vatru iz mitraljeza i topova. U takvoj situaciji komandant korpusa i divizije su procijenili da bi se vodena prepreka teško mogla savladati i naredili da se brigade vrte na mjesto odakle su došle.

U VATRENOM PAKLU KOD BLATNICE

Štab Druge krajiške, uz saglasnost štaba Pete divizije, naredio je bataljonima da se povuku u širi rejon planine Maknjače i poslije produže u Blatnicu. Umorni, neispavani i gladni borci su jedva koračali i savladivali brdoviti teren. Malo im je laknulo kad su se počeli spuštati u dolinu Blatnice, desne pritoke Ušore, južno od Teslića i Vrućice. Videći da glad može učiniti svoje, komandant Đurin Predojević je pozvao brigadnog intendanta Ranka Zgonjanina i upitao:

- Hoćemo li vojsku nanraniti?
- Hrane nemamo - nemoćno je intendant uzvratilo.
- Nešto se mora naći. Uzmi grupu boraca i požuri u Blatnicu. Dobro izvidite teren, nađite nešto hrane i obezbijediti smještaj. Borci će, vidiš, propasti od umora i nespavanja. Patrolu vrati da me obavijesti o stanju u selu i okolini.
- Učiniću koliko se mogne - obećao je intendant i požurio da što prije stigne u selo.

Jedinicama je dopušteno da malo predahnu. Borci su kidali mlado lišće s hrana drveća i žvakali da utole glad. Potom su kolone lagano pošle obalom najući planinske rječice. Grijalo je sunce i sušilo još vlažnu odjeću boraca. Od Blatnice ie trkom stigla patrola. Voda patrola kratko je raportirao komandantu brigade da se u selu nalaze Nijemci. Vijest je iznenadila, pogotovo kad se znalo da je najbliži neprijateljski garnizon, Teslić, daleko čak 30 kilometara.

- Otkuda oni...? - začudio se zamjenik političkog komesara Munib Maglajlić.
- Ovaj kraj je pust i pošumljen.

- Sigurno su i oko na onim visovima - pretpostavio je komandant.

Kolone su zastale. Borci nisu znali šta se dogodilo i očekivali su duži odmor. Nešto se brzo moralo učiniti. Komandant brigade nije se dvoumio da se odmah krene u napad na neprijatelja. Prvi bataljon bio je u prethodnici, Drugi u pobočnici, a Treći i Četvrti glavnina brigadne kolone. Komandanti bataljona Milan Zgonjanin, Stojan Milnović Stojanda, Mile Vučenović i Perica Vukojević primili su naređenje da jedinice poveću u napad. Neprijatelj je istovremeno primijetio pokrete bataljona i otvorio minobacačku vatru. Prva minobacačka granata nečujno je pala u borbeni raspored Drugog bataljona, ali nije nikoga ubila i ranila. Druga je eksplodirala kod prethodnice, ranila komandanta bataljona Zgonjanina, ali on je i dalje komandovao i upućivao borce u napad. Treća je pronašla članove štaba brigade, uzdrmala zemlju i načinila pravu poharu. Smrtno su pogodeni Đordina Vrbica Dina, član Politodjela i dvojica kurira, a teško su ranjeni komandant i zamjenik političkog komesara brigade i lakše Radenko Bročić. Minobacačke granate su i dalje padale duž brigadne kolone. Borci su plegli duž nasipa šumske pruge i poskakali za obližnje drveće. Komandant Đurin nije odmah shvatio daje ostao bez desne ruke i ošamućen je brinuo za ostale. Priskočio je zamjeniku komesara Munibu Maglajliću, primijetio da mu je jedna noga odsječena, a druga prebijena i progovorio:

- Munibe, kako ti je?
- Živ si komandante... Dobro je... - teško je Munib otvarao usta i tresao se od nesnosnih bolova.

Sa okolnih visina zaštekali su neprijateljski mitraljezi i zrna zafijukala iznad lava boraca u zaklonima. Ni minobacači nisu prestajali da dejstvuju. U situaciji ad je izgledalo da niko živ neće glavu iznijeti iz doline Blatnice, ranjeni koman-

dant, trpeći skoro nesnosne bolove, izdao je naređenje da se krene u napad i neprijatelj protjera sa okolnih visova. Odnedugo je pritrčao Pero Radović, načelnik Politodjela, komandanta povukao u zaklon i siknuo:

- Šta si stajao i čekao...? Da te pogodi još jedna granata...!

U istom času odjeknuo je pucanj u blizini. Zamjenik političkog komesara brigade Munib Maglajlić, videći da ne može preživjeti teške rane, pribrao je preostali djelić snage, potegao pištolj i ubio se. Bolničarka je zakukala i priskočila da previje ranjenog komandanta. Zaustavila mu je krvarenje presječenim rukama i nije dozvolila da krene za bataljonima koji su prešli u napad. Previla je i manje rane na komandantovom tijelu i vidjela da je izgubio mnogo krvi. Kad se tome doda da je nedavno prebolio tifus, da je prilično iscrpljen, njegovo stanje bilo je zabrinjavajuće. Bolničarka Savka Mandić primijetila je da ga povremeno obuzima nesvjestica, da joj se otima, pogotovo kada oslušne vatreni uragan i povike boraca koji su jurišali na drskog neprijatelja. U pomoć su pristigle jedinice Četvrte krajiške brigade, napad izvele desnom obalom rječice i domogla se obližnjih visova. Sada su se bataljoni Druge krajiške pomjerali na lijevu obalu i zauzeli nekoliko dominantnih uzvišenja. Neprijatelj je pružio žestok otpor i popodne umakao prema Tesliću.

Iz neprijateljskih dokumenata uočljivo je da je otkriveno da se Druga krajiška, a takođe i ostale brigade Pete krajiške divizije, poslije neuspjelog pokušaja da prebrode Bosnu, vraćaju natrag. Nijemci su odmah preduzeli mjere da znatnije snage dovedu u rejon Blatnice da pokušaju opkoliti i uništiti Prvu, Drugu i Četvrtu krajišku brigadu. O tome poduhvatu u izvještaju Drugog domobranskog zbora navedeno je: »U cilju uništenja komunista nepoznate jačine, koji su na prostoru Željezno Polje - Zenica zatvorili cestu Žepče - Zenica i ugrozili prugu Brod - Sarajevo, a čija je prethodna namjera bila da se preko rijeke Bosne prebace na desnu obalu, poduzet je pothvat njemačkih i naših snaga pod zapovjedništvom 370. njemačke pukovnije. Od naših snaga učestvovali su: 1. bojna 8. pješadijske pukovnije, ojačana sa jednim gorskim topom i jednim dojavnim rojem 15. satnije 8. pješadijske pukovnije. Prva bojna je krenula u 0400 sati iz sela Komušine pravcem: Komušina - Rajševa - Vraška - Kundalež sa ciljem da na crti: trigonometar 890 - Orčevići - Balačić zatvori prostor Željeznog Polja prema sjeverozapadu i tako zapriječi možebitni bijeg komunista. Zadatak 370. njemačke pukovnije bio je da sa sjevera, iz Žepča, i sa juga, iz Vranduka, nadire ka Željeznom Polju i tu uništi neprijatelja.

U 09,30 sati 1. bojna 8. pješačke pukovnije izbija naj>oložaje kod Kundaleža. Tu primjećuje komuniste koji su odstupali iz oblasti Željeznog Polja kroz sela Borica i Jabučica u zapadnom i sjeverozapadnom pravcu. Jačina komunista oko 2-3.000 dobro oboružanih ljudi. Prva bojna iznenadnom strojničkom, bacačkom i topovskom vatrom napada komuniste koji su se dijelom dali u bjekstvo a dijelom prihvatili nametnutu borbu dajući žilav tpor. Uslijed jakog otpora komunista bojna nije bila u mogućnosti da produži dalje nadiranje određenim pravcem, već je bila primorana da vodi borbu sa nadmoćnim komunističkim snagama. Tokom noći komunisti su pokušali opkoliti 1. bojnu 8. pješačke pukovnije sa sviju strana, te je došlo do žestoke borbe...⁶⁸

Dok se vodila borba i neprijateljska bojna potiskivana sa dostignutih položaja, vod boraca vratio se na mjesto tragedije, na ocjeditom zemljištu iskopao zajedničku grobnicu, u nju položio tijela Bordine Vrbice Bine, Muniba Maglajlića, Kurira Milana Voinovića i Esada Beširevića, brzo ih pobusio, uz suze na ispijanim obrazima, odložio alat i uzeo oružje. Tada je vodnik Jovan Kasalović komandovao da se ispali počasni plotun i tako, u ime cijele Druge krajiške udarne brigade oprostio se od četvorice boraca i rukovodilaca, među kojima su trojica bili članovi Partije.